

Види майнових корпоративних прав та правові механізми їх здійснення

Калаур І.Р.

У сучасній юридичній літературі актуальним залишаються питання сутності та змісту корпоративних прав учасників господарських товариств. В пошуках відповіді на поставлене питання науковці досліджують особливості здійснення окремих повноважень учасників товариств, систематизують їх за різними критеріями поділу та аналізують взаємозв'язок між окремими групами.

Здебільшого дослідники за основу поділу беруть юридичну природу правомочностей учасника і моделюють корпоративне право в суб'єктивному розумінні як симбіоз прав майнового і немайнового характеру [1, с. 91; 2, с. 18]. Аналогічний підхід використав і законодавець у Законі України “Про акціонерні товариства” [3] (ст. 2), визначаючи корпоративні права акціонерів як сукупність їхніх майнових і немайнових прав, які впливають з права власності на акції.

Метою дослідження є теоретичний аналіз видів лише майнових корпоративних прав учасників товариств та дослідження особливостей їх здійснення.

Майнові складові корпоративного права безпосередньо слідують із участі у формуванні статутного (складеного) капіталу. Вони служать критерієм розмежування двох правових категорій — права участі в товаристві та корпоративного права. Однією із основних відмінностей цих категорій І. В. Спасибо-Фатеева називає їх співвідношення як родового та видового поняття, адже право участі стосується будь-якого товариства, а не лише господарського [4]. Як тільки на підставі закону чи установчого документа правовий зв'язок між засновником і створеною юридичною особою наповнюється майновим змістом, можна сміливо говорити про наявність суб'єктивного корпоративного права у засновника юридичної особи.

Діапазон майнових прав учасників господарського товариства залежить, як правило, від форми товариства. Водночас, у Законі України “Про господарські товариства” (ст. 10) [5], Цивільному кодексі України [6] та Господарському кодексі України [7] (відповідно ст. 116 та ст.ст. 88, 167) законодавець визначає низку прав, які обумовлені суттю корпоративних відносин і, якими наділяються учасники всіх форм господарських товариств.

Одне із них — *право на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства пропорційно своїй частці у статутному (складеному) капіталі*. Прибуток — це той визначальний майновий інтерес, заради якого учасник товариства вкладає своє майно до

статутного фонду. Як доречно зауважує О. Р. Кібенко, навіть такі повноваження учасника, як право на отримання інформації та участь у загальних зборах, спрямовані перед усім на захист його майнових інтересів [8, с. 309].

Право на одержання частини прибутку товариства мають не всі його учасники, а лише ті з них, які є його учасниками на початок строку виплати дивідендів. У акціонерному товаристві для кожної виплати дивідендів наглядова рада товариства встановлює дату складання переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строк їх виплати. У разі відчуження акціонером належних йому акцій після дати складання переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, але раніше дати виплати дивідендів, право на отримання дивідендів залишається в особи, зазначеної у такому переліку.

Порядок реалізації цього права законодавець відносить до локального регулювання, зазначаючи у ст. 4 Закону України “Про господарські товариства”, що порядок розподілу прибутку визначається установчими документами. Так, відповідно до ст. 37 цього Закону, яка визначає зміст статуту акціонерного товариства, виплата акціонерам частини прибутку (дивідендів) здійснюється один раз на рік за підсумками календарного року, а строк і порядок виплати визначаються у статуті. Граничний строк виплати дивідендів визначений у п. 2 ст. 30 Закону України “Про акціонерні товариства”, відповідно до якого виплата дивідендів здійснюється у строк не пізніше шести місяців після закінчення звітного року. Водночас, п. 9 ст. 13 Закону засвідчує, що у статуті акціонерного товариства також повинен вказуватися порядок повідомлення акціонерів про виплату дивідендів, адже на товариство покладається обов’язок повідомити осіб, які мають право на отримання дивідендів, про дату, розмір, порядок та строк їх виплати.

Установчими документами або угодою між учасниками можуть передбачатися різні варіанти розподілу прибутку, які є відмінними від законодавчо визначеного принципу, проте закон забороняє установчими документами позбавляти учасників цього права.

Наступне право, яке встановлене законодавством для учасників всіх господарських товариств — *це право здійснювати відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом.* Відповідно до ст. 147 ЦК України та ст. 53 Закону України “Про господарські товариства” учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства, третім особам або самому товариству.

Учасники повного товариства здійснюють це право за згодою інших його учасників (ст. 127 ЦК України, ст. 69 Закону України “Про господарські товариства”). Проте відсутність згоди будь-кого із них не призводить до виникнення переважного права купівлі частки. За таких обставин учасник вправі вийти з товариства і вимагати проведення розрахунків відповідно до ст. 130 ЦК України.

Слід зауважити, що поняття “відчуження частки” чи “відчуження акції” за юридичною значимістю не є рівнозначними з угодою майнового характеру, оскільки в результаті вчинення таких правочинів до набувача переходить корпоративне право як єдиний неподільний об’єкт. Доводом цього є ч. 2 ст. 127 ЦК України, в якій зазначається, що у разі передання частки (її частини) новому учаснику повного товариства до нього переходять повністю чи у відповідній частині права, що належали учасникові, який передав частку (її частину). Водночас він відповідає за боргами товариства незалежно від того, виникли ці борги до чи після його вступу в товариство.

З огляду на це основними похідними способами набуття корпоративних прав науковці називають відступлення частки, продаж акцій, спадкування [9, с. 264]. Втім, до цього часу поняття “частка учасника у капіталі товариства” та “відчуження частки” до кінця не з’ясовані, що породжує певні труднощі при їх використанні у теоретичному та практичному значенні. Адже доволі абстрактним з позиції аксіоматичних категорій цивілістичної доктрини є поняття частки у майні (капіталі товариства), власником якого не є особа (учасник товариства). З цього приводу доречною є думка О. В. Щербини, що акціонерів на праві власності належить лише акція як цінний папір, але повноважень власника щодо майна акціонерного товариства він не має, оскільки його внесок до статутного фонду стає власністю товариства. Акціонер має право вимоги щодо товариства: право вимагати виплати оголошених дивідендів, право вимоги своєї частки у майні товариства при його ліквідації тощо. Таку теорію за аналогією можна застосувати і до учасників товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю [10, с. 33]. Отже, у нормативно-правовій та науковій лексиці доцільно було б використовувати поняття “право учасника (засновника) на частку у майні товариства” та дослідити сутність цієї правової категорії.

Юридичну долю акцій чи частки у статутному (складеному) капіталі учасник господарського товариства може визначити і на випадок своєї смерті. Цю правомочність науковці теж включають до майнової складової корпоративного права.

У випадку смерті учасника господарського товариства його частка у статутному капіталі переходить до його спадкоємців, а якщо учасником є юридична особа то частка переходить до його правонаступника. При цьому законодавство не встановлює обмежень,

пов'язаних з оплатою вкладу, як це має місце при відчуженні частки. Обов'язок сплатити несплачену частину вкладу покладатиметься на спадкоємців (правонаступників). Останні мають переважне право вступу до товариства у випадку смерті громадянина (реорганізації юридичної особи) учасника товариства (ст.ст. 55, 69 Закону України “Про господарські товариства”).

З метою забезпечення корпоративного інтересу учасників товариства з обмеженою відповідальністю, законодавець дозволяє у статуті організації встановити обмеження щодо можливості переходу частки учасника товариства до його спадкоємців. Це обмеження полягає у наданні іншими учасниками товариства згоди на перехід частки в порядку спадкування. Якщо таку згоду учасники не надали або спадкоємці відмовилися від участі у товаристві, то вони мають право одержати вартість частини майна, яка пропорційна частці спадкодавця у статутному (складеному) капіталі товариства. Порядок і спосіб визначення вартості частини майна, що пропорційна частці учасника у статутному капіталі, а також порядок і строки її виплати встановлюються статутом та законом і є такими самими, що й у випадку виходу учасника із товариства.

Учасники всіх форм господарських товариств наділяються ще одним майновим правом щодо корпорації, яке безпосередньо визначене у ст. 167 ГК України — *це право на частину активів у випадку його ліквідації*. Воно слідує із загального правила, встановленого ч. 4 ст. 111 ЦК України, відповідно до якого майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається її учасникам, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом. Так, відповідно до ст. 21 Закону України “Про господарські товариства” грошові кошти, що належать товариству, включаючи виручку від розпродажу його майна при ліквідації, після розрахунків по оплаті праці осіб, які працюють на умовах найму, та виконання зобов'язань перед бюджетом, банками, власниками облігацій, випущених товариством та іншими кредиторами, розподіляються між учасниками товариства у порядку і на умовах, передбачених цим Законом та установчими документами, у шестимісячний строк після опублікування інформації про його ліквідацію. Щодо акціонерного товариства, то його майно після ухвалення рішення про ліквідацію, розподіляється між акціонерами відповідно до ст. 89 Закону України “Про акціонерні товариства”.

Другу групу законодавчо закріплених майнових корпоративних прав складають ті, які обумовлені участю у певному виді господарського товариства. У першу чергу йдеться про *переважні права*.

Учасники всіх видів господарських товариств, за винятком акціонерів і повних учасників, мають переважне перед третіми

особами право купівлі частки у статутному (складеному) капіталі товариства. Здійснення учасниками права переважної купівлі частки не залежить від повної чи неповної оплати ними вкладів, оскільки частка купляється пропорційно до розмірів їхніх часток. Проте, статутом товариства чи домовленістю між ними може бути встановлений інший порядок здійснення цього права.

Законом України “Про акціонерні товариства” встановлено переважне право для акціонерів–власників простих акцій набувати розміщувані товариством прості акції пропорційно частці належних їм простих акцій у загальній кількості простих акцій при додатковій емісії акцій. Це право здійснюється в порядку, встановленому законодавством.

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 137 ЦК України та ст. 39 Закону України “Про господарські товариства” вкладники командитних товариств мають переважне право перед повними учасниками цього товариства на одержання своїх вкладів у разі ліквідації товариства.

Кожний акціонер–власник привілейованих акцій має право вимагати здійснення обов’язкового викупу товариством належних йому привілейованих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про:

1) внесення змін до статуту товариства, якими передбачається розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації акціонерного товариства;

2) розширення обсягу прав акціонерів–власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації акціонерного товариства.

Водночас учасники всіх видів товариств, за винятком акціонерів, мають право на проведення розрахунків при вибутті з господарського товариства. Порядок і спосіб визначення вартості частини майна, що пропорційна частці учасника у статутному капіталі, а також порядок і строки її виплати встановлюються статутом та законом. Зокрема, при виході учасника з товариства з обмеженою відповідальністю виплата провадиться після затвердження звіту за рік, в якому він вийшов з товариства, і в строк до 12 місяців з дня виходу. На вимогу учасника та за згодою товариства вклад може бути повернуто повністю або частково в натуральній формі (ст. 54 Закону України “Про господарські товариства”).

Окрім законодавчо визначених майнових правомочностей загального та спеціального характеру, учасники господарських товариств можуть мати також і права, які встановлені установчими та

іншими локальними документами товариства. Наявність локальних майнових прав обумовлена:

по-перше, безпосередньою вказівкою закону на необхідність встановлення прав учасників в установчих документах (так, у ст. 26 Закону України “Про акціонерні товариства” законодавець зазначається, що у статуті акціонерного товариства визначається обсяг прав, які надаються акціонеру–власнику кожного класу привілейованих акцій);

по-друге, вказівкою закону на можливість встановлення прав учасників в установчих документах (зокрема, статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачено переважне право його акціонерів та самого товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до продажу третій особі. Якщо статутом таке право встановлене, воно реалізується відповідно до частин третьої–шостої ст. 7 Закону України “Про акціонерні товариства”);

по-третьє, диспозитивним характером регулятивних норм, які визначають права учасників господарських товариств (наприклад, у статуті товариства з додатковою відповідальністю може встановлюватися інший порядок здійснення переважного права купівлі частки (її частини) у статному капіталі товариства).

Таким чином, майнові права учасників господарських товариств проявляються у різних аспектах участі у товаристві, вони складають відкриту множинність, а їх якісний склад обумовлений формою господарського товариства.

Список використаних джерел

1. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні(цивільно-правові аспекти) [Текст] : [монограф.] / за заг. ред. В. В. Луця. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2007 — 320 с.
2. *Кравченко, С. С.* Юридична природа прав учасників господарських товариств [Текст] / С. С. Кравченко. — К., 2007. — 20 с.
3. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 р. № 514–VI [Текст] // ВВР. — 2008. — № 50–51. — Ст. 384.
4. *Спасибо-Фатеева, І. В.* Проблеми права участі в товаристві [Текст] / І. В. Спасибо-Фатеева // Юридична газета. — 2005. — № 8.
5. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576–XII [Текст] // ВВР. — 1991. — № 49. — Ст. 682.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV [Текст] // ВВР. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436–IV [Текст] // ВВР. — 2003. — № 18, № 19–20, № 21–22. — Ст. 144.

8. *Кібенко, О. Р.* Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи. Перспективи використання Європейського законодавчого досвіду у правовому полі України [Текст] / О. Р. Кібенко. — Х. : Страйд, 2005. (Серія: “Юридичний радник”).
9. *Кравчук, В. М.* Корпоративне право. Науково-практичний коментар до судової практики [Текст] / В. М. Кравчук. — К. : Істина, 2005. — 720 с.
10. *Щербина, О. В.* Правове становище акціонерів за законодавством України [Текст] / О. В. Щербина. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 160 с.